

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/91105>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

CRISIS OP DE PERSTRIBUNE, DECEMBER 1954

Johan C.F.J. van Merriënboer

Onparlementaire taal

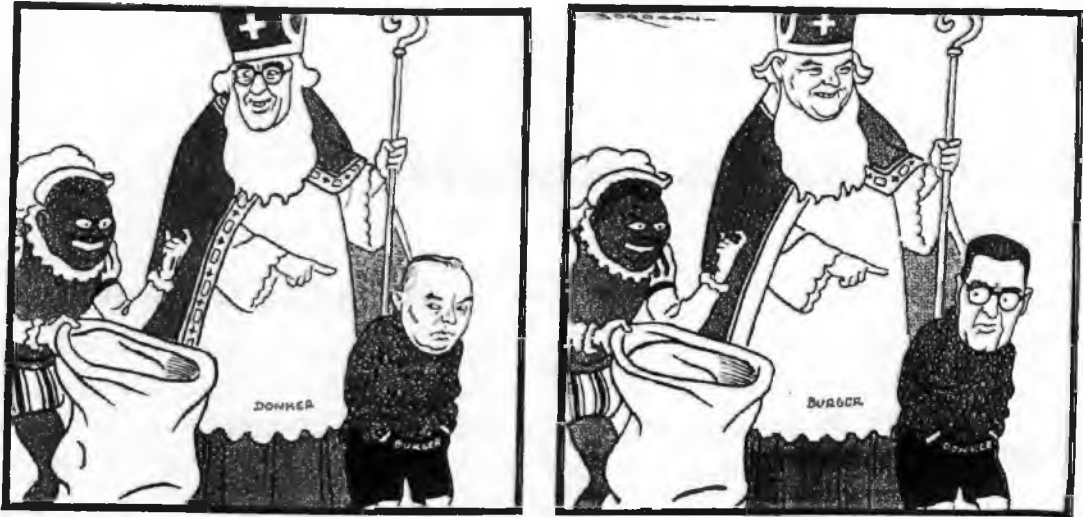
Woensdagmiddag 24 november 1954, bij de behandeling van de begroting van Justitie door de Tweede Kamer, laaiden de emoties hoog op. De bonkige PvdA-fractievoorzitter Jaap Burger botste met minister L.A. Donker, voor-
aanstaand partijgenoot en scherp jurist met enorme werkkraft. Burger verlangde van de minister dat deze snel 'iets meer zou doen' voor degenen die na de bevrijding ten onrechte als landverraders gearresteerd waren. In 1949 had de Kamer weliswaar een wetsontwerp aangenomen dat het mogelijk maakte dat de rechter deze personen een tegemoetkoming kon toekennen¹ en dit ontwerp is ook wet geworden, maar een aantal rechters maakte daar eenvoudig geen gebruik van. De minister wees Burgers verzoek kalm maar keihard af. Er volgde een woordenwisseling die hoog opliep. Uit *de Volkskrant* van de volgende ochtend: 'De minister zei met stemverheffing, dat het betoog van zijn partijgenoot "onwelwillend" en "onjuist" was geweest. De heer Burger riep even later: "Uw voorstelling van zaken is notoir onwaar en onjuist". De twee politici schroomden niet - soms op kwade toon en druk gebarend - argumenten naar voren te brengen die voor de ander slechts grievend konden zijn. Er hing enige spanning in de Kamer. (...) Vreemdelingen op de tribune konden uit deze woordenwisseling onmogelijk nog de indruk krijgen, dat hier twee partijgenoten met elkaar in gesprek waren.'² Tenslotte legde Burger zijn eis neer in een motie waarover de volgende dag zou worden beslist.

Kort daarop ontstond een tweede incident over hetzelfde onderwerp. De kleurrijke, openhartige freule C.W.I. Wittewaall van Stoetwegen van de CHU kreeg het aan de stok met de al even pittoreske, 'beetje lawaaijerige'³ socialist Johan Scheps, voormalig straatevangelist en oud-verzetsstrijder. Nadat de freule in de tweede termijn van het debat sarcastisch had

1 Vgl. J.C.F.J. van Merriënboer en P.P.T. Bovend'Eert, 'Het rustige tuintje van rechter Wijers' in: P.F. Maas ed., *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3, *Het kabinet-Drees-Van Schaik 1948-1951*, band B, *Anticommunisme, rechtsherstel en infrastructurale opbouw*, p. 557-560.

2 'Twistgesprek Donker-Burger loopt uit op motie', *de Volkskrant*, 25 nov. 1954.

3 Aldus Jaap Burger in: Chris van Esterik en Joop van Tijn, *Jaap Burger. Een leven lang dwars* (Amsterdam 1984) p. 165.

"'t Heerlijk avondje is gekomen..." Thema met variaties
Karikatuur Jordaan, *Vrij Nederland*, 4 december 1954

opgemerkt dat ze blij was dat ze 'niet zo op (haar) kop had gehad als de heer Burger' stond ze nog eens stil bij de behandeling van 'de wet voor uitkeringen aan ten onrechte gedetineerden' in 1949. Er ontspon zich een vinnige discussie:

Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: (...) De heer Scheps hield (toen) niet op te betogen, dat deze wet er niet moest komen, omdat men nu aan NSB'ers nog geld toe ging geven. Ik citeer uit het hoofd.

De heer Scheps: Citeert u de *Handelingen* eens; daar zijn zij voor.

Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Ik heb op het ogenblik die *Handelingen* niet bij mij.

De heer Scheps: Dan wraak ik dat citaat.

Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Dan mag de heer Scheps straks dat citaat wraken. Dit is mij van deze behandeling in het hoofd blijven hangen.

(De heer Scheps: Er hangen zoveel vreemde dingen in uw hoofd.

Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Ach, wat zelig).⁴

Wat was de achtergrond van beide incidenten? De politiek werd in die dagen beheerst door toenemende spanningen tussen confessionele partijen en

⁴ *HTK 1954-1955*, deel II, p. 2168; D.J. Hoekstra, *Een minister-president verkoopt geen leugens. Onhöffelijkheden aan het Binnenhof* (Dieren 1984) p. 66; N. Cramer, *Wandelingen door de Handelingen* (Den Haag z.j.) p. 268-272; *de Volkskrant*, 25 nov. 1954. De tussen haakjes weergegeven passage is later geschrapt uit de *Handelingen*.

doorbraakpolitici. Speelde die strijd een belangrijke rol? Welke politieke consequenties hadden de botsingen? Achteraf blijken deze vragen vrij kort beantwoord te kunnen worden voor het incident met de grootste politieke lading. Bij de tweede woordenwisseling is dat niet het geval. Door een onverwachte wending werd dit een fundamentele kwestie die tot een crisis op de perstribune leidde.

Een politieke achtergrond?

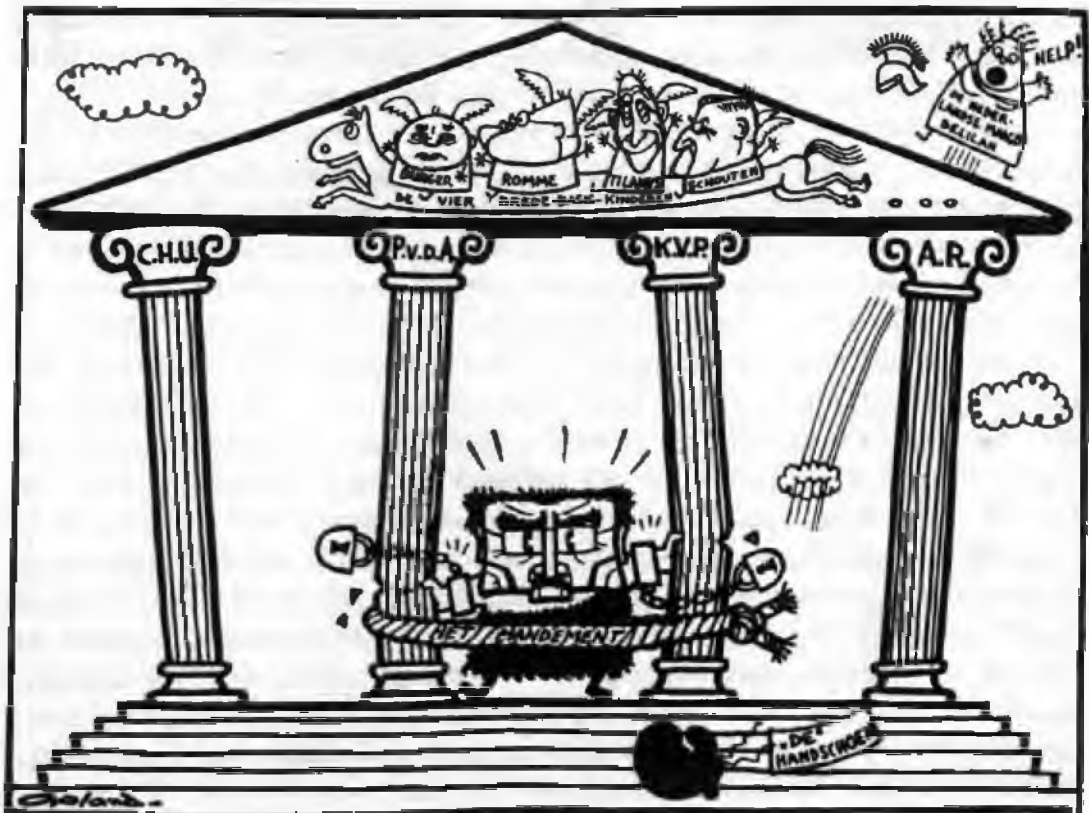
Allereerst Burger versus Donker. Betrof de ruzie tussen deze PvdA-kopstukken een uit de hand gelopen zakelijk meningsverschil? Dat is inderdaad mogelijk. De escalatie kan dan mede verklaard worden door verschillen in persoonlijkheidsstructuur. Donker stond bekend als een bezadigd man, wars van de politieke straatvechtersmentaliteit die Burger kenmerkte. De laatste kon vrij bot en onberekenbaar zijn. Beiden waren in 1951 concurrenten geweest voor de opvolging van M. van der Goes van Naters als fractievoorzitter. De fractie had uiteindelijk Donker gekozen, die in 1952, toen hij minister van Justitie was geworden in het kabinet-Drees III (1952-1956) op zijn beurt door Burger was opgevolgd. Er zat dus misschien wat oud zeer. Het conflict zou eventueel ook kunnen worden beschouwd als een van de schermutselingen voorafgaand aan de strijd om de opvolging van Drees.

Of was er nog meer aan de hand? Op zondag 30 mei 1954 hadden de Nederlandse bisschoppen in een herderlijk schrijven aan hun gelovigen, het beruchte Mandement-1954, fel stelling genomen tegen allerlei socialistische organisaties. Katholieken werd bijvoorbeeld opnieuw verboden lid te zijn van het NVV, regelmatig socialistische bladen of geschriften te lezen of regelmatig te luisteren naar de VARA.⁵ Het lidmaatschap van de Partij van de Arbeid werd in het mandement 'onverantwoord' genoemd. Dat schoot de PvdA natuurlijk in het verkeerde keelgat. Het partijbestuur probeerde de kwestie via minister Sicco Mansholt bovenaan de agenda voor de minister-raad van 3 juni te krijgen, maar dat mislukte. Een meerderheid in het kabinet verklaarde niet te willen discussiëren over uitlatingen van een niet-politieke instantie. De minister-president wenste er geen breekpunt van te maken: 'Men kon van de KVP niet verwachten (...) dat zij het mandement zou verloochenen en van de bisschoppen niet dat zij het zouden intrekken. Wij moesten afwachten hoe het met de toepassing zou lopen en of politieke gevolgen zouden optreden, die samengaan met de KVP onmogelijk maken', schreef Drees in 1962 in zijn memoires. In PvdA-kringen was men niet erg enthousiast over dit standpunt. Burger had zelfs vernomen dat KVP-minister L.J.M. Beel 'zijn fractie had gezegd dat politiek gezien in deze van

⁵ 'Wij handhaven de bepaling, dat de Heilige Sacramenten moeten geweigerd worden - en, als hij zonder bekering sterft, ook de kerkelijke begrafenis - aan de katholiek, van wie bekend is, dat hij lid is van een socialistische vereniging of dat hij, zonder lid te zijn, toch geregeld socialistische geschriften of bladen leest of socialistische vergaderingen bijwoont', *De Katholiek in het openbare leven van deze tijd. Bisschoppelijk Mandement 1954* (Utrecht 1954) p. 43.

de PvdA niets te duchten viel'.⁶ Dat kon de PvdA natuurlijk niet over haar kant laten gaan. Het verzet kreeg op 3 juli gestalte op een nationale kaderdag, waar onder anderen Burger fel van leer trok.⁷ Deze herhaalde zijn aanval na het zomerreces op 5 oktober 1954 bij de algemene politieke beschouwingen. 'Wij weigeren door samenwerking de medeplichtigheid op ons te laden aan regeringsdeelname van een partij of partijen, welke invloed ondermijnend voor de democratie moet worden geacht', aldus Burger.⁸

Kortom, irritatie bij de PvdA-fractie over de houding van hun eigen ministers tegenover de mandementskwestie lijkt een van de diepere oorzaken van de botsing tussen Burger en Donker op 25 november.⁹

Samson Drees: 'Pas op, of ik breek door!'
Karikatuur Opland, *de Volkskrant*, 12 juni 1954

- 6 W. Drees, *Zestig jaar levenservaring* (Amsterdam 1962) p. 303; Van Esterik en Van Tijn, *Jaap Burger*, p. 114-117; Algemeen Rijksarchief Den Haag, Collectie Drees 2.21.286, inv. nr. 496, brief Mansholt aan Drees d.d. 2 juni 1954.
- 7 Zie J.A.W. Burger, 'Onvermijdelijke politieke gevolgen' in: *Het mandement en de Partij van de Arbeid. Redevoeringen gehouden op de nationale kaderdag van de Partij van de Arbeid* (z.pl., z.j.) p. 29-37.
- 8 *HTK* 1954-1955, deel 1, p. 34.
- 9 Vgl. 'Critiek - ook op zichzelf - moet gehoord kunnen worden', *Vrij Nederland*, 24 dec. 1954. Dit artikel geeft ook andere voorbeelden van wrijving tussen fractie en ministers; Mansholt was overigens een persoonlijke vriend van Burger. Hij heeft hem waarschijnlijk verteld hoe de vlag er in de ministerraad precies bijhing.

F.J.F.M. Duynstee, hoogleraar staatsrecht in Nijmegen, politiek commentator en actief op de rechtervleugel van de KVP, suggereerde dat de PvdA-fractie in die tijd elke gelegenheid aangreep om tot een kabinetscrisis te komen. Hij schreef zelfs over 'een soort guerilla-oorlog' van een door Burger geleide radicale stroming in de PvdA. Dat is overdreven, maar zeker is wel dat socialistische ministers als J.G. Suurhoff en Donker extra gehecht waren aan het pluche omdat hen er veel aan gelegen was een omvangrijk wetgevingsprogramma af te werken. Volgens freule Wttewaall was Donkers programma zo veelomvattend, dat er sprake was van 'het afbeulen van ambtenaren'.¹⁰

De motie-Burger werd uiteindelijk verworpen, mede door de KVP. Deze partij was het met de zakelijke strekking van die motie weliswaar eens, maar niet 'met de politiek van de heer Burger, welke op grondslag van het mandement de huidige samenwerking wil verbroken zien'.¹¹ Het conflict tussen Donker en Burger ging als een nachtkars uit.

Dat brengt ons bij het tweede incident. De snibbige woorden tussen de freule en Scheps hadden op het eerste gezicht niets te maken met 'de politiek van Burger'. Toch bestond er enig verband. In *Vrouwengeluiden*, het maandblad van de vrouwengroepen in de CHU, had de freule namelijk een fel artikel tegen het mandement geschreven. Dit stuk werd door Burger aangehaald in zijn tirade van 5 oktober bij de algemene beschouwingen. Freule Wttewaall moest toen van haar fractieleider 'om de lieve vrede met de coalitiegenoten te bewaren' haar mond houden.¹² Zij maakte zich er veel later bij de behandeling van de justitiebegroting enkel vrolijk over dat Burger in een heel andere kwestie van Donker op z'n kop had gekregen. Dit verklaart misschien mede de venijnige reactie van Scheps. Deze PvdA'er had zich overigens indertijd bijna als enige fel verzet tegen een wettelijke regeling van een tegemoetkoming voor ten onrechte gedetineerden. Zo'n regeling moest maar wachten totdat de regering over de brug kwam met een schadevergoeding aan verzetsstrijders. Deze zaak zat hem nog steeds zeer hoog. Het gekibbel tussen hem en freule Wttewaall van Stoetwegen had dus meer een persoonlijke-emotionele kant dan een politiek-zakelijke. Verwacht mocht worden dat er verder geen woord meer aan zou worden vuilgemaakt. Het tegendeel blijkt het geval.

Passages geschrapt uit de *Handelingen*

Later in de middag, in de loop van het debat, kreeg de freule spijt.¹³ Zij wendde zich tot kamervoorzitter Kortenhorst, die ervoor zorgde dat Scheps

¹⁰ F(rans) D(uynstee), 'De motie-Burger', *De Maasbode*, 2 dec. 1954; C.W.I. Wttewaall van Stoetwegen, *De freule vertelt* (Baarn 1973), p. 198-199.

¹¹ Duynstee in *De Maasbode*, 2 dec. 1954.

¹² Wttewaall van Stoetwegen, *De freule vertelt*, p. 180-184.

¹³ Als zij niet had gereageerd met 'Ach, wat zielig' was de daaraan voorafgaande uitleg van Scheps niet in de *Handelingen* verschenen. Het was immers regel dat interrupties waarop niet gereageerd werd, niet in het officieel verslag werden opgenomen.

zijn opmerking inslikte. Het hele incident zou uit de *Handelingen* worden geschrapt.¹⁴ De voorzitter baseerde zich op art. 72 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer: '(...) Wanneer een lid zich beledigende uitdrukkingen veroorlooft, de orde verstoort of, zij het slechts door het betuigen van instemming, aanspoort tot onwettige handelingen, wordt hij door de voorzitter vermaand en in de gelegenheid gesteld de woorden, die tot de waarschuwing aanleiding hebben gegeven, terug te nemen. Maakt hij van die gelegenheid gebruik, dan worden die woorden in het stenographisch verslag van de beraadslaging der vergadering niet opgenomen.'¹⁵

Het is de vraag of de voorzitter dit artikel wel correct heeft toegepast. Vóór 1940 overheerste in de pers de opvatting dat uit de *Handelingen* geschrapte woorden niet gepubliceerd werden. 'Op die manier zou de pers tenslotte handlangersdiensten bewijzen aan hen, tegen wie terecht wegens misbruik van de immunitie parlementaire tuchtmaatregelen waren toegepast.'¹⁶ Deze opvatting is na 1945 zeer omstreden geraakt. Strekken tuchtmaatregelen van de voorzitter zich uit tot datgene wat daarvan door de parlementaire pers openbaar wordt gemaakt? In dit speciale geval is er bovendien geen sprake van opruiing, ordeverstoring of opzettelijke belediging. Zou de voorzitterskamer ook hier automatisch de pen van elke 'fatsoenlijke' journalist tot stilstand brengen?¹⁷

Nee! Dat bleek de volgende ochtend toen de geschrapte passages in verschillende kranten verschenen, al dan niet groot opgemaakt. Burger wendde zich meteen tot de kamervoorzitter en vroeg hem in een kort debat over de orde of het wenselijk was dat deze uitlatingen met nadruk in de pers terecht kwamen, juist omdat de voorzitter verklaard had dat zij moesten worden 'beschouwd als niet te zijn geschied'. De PvdA'er zelf twijfelde. Kortenhorst antwoordde dat het de bedoeling was dat geschrapte passages niet openbaar zouden worden, maar dat de beslissing hierover uiteindelijk bij de vrije pers zelf lag. 'Het enige, dat ik kan doen, is de parlementaire pers verzoeken, of zij enige discretie in acht zou kunnen nemen, als het opruiing, belediging of schending van geheimen betreft.'¹⁸

VVD-fractie leider P.J. Oud twijfelde niet. De grondwettelijke eis van openbaarheid van de vergadering van de Kamers moest volgens hem centraal staan. De bedoeling daarvan was dat de buitenwereld alles kon beoordelen wat in het parlement gebeurde: wat er precies gezegd was, hoe daarop gereageerd was en welke tuchtmaatregelen eventueel genomen waren. De regering of de Kamer moesten volgens Oud geen enkele druk, in welke

Vgl. *Praktische mededelingen voor leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal* (derde druk, Den Haag 1963) p. 56.

14 Zie de *Volkskrant*, 25 nov. 1954.

15 Vgl. J.G. Pippel, *Het reglement van orde van de Tweede Kamer. Zijn geschiedenis en toepassing* (Den Haag 1950) p. 335-339.

16 E. van Raalte, *Het Nederlandse Parlement* (Den Haag 1958) p. 169.

17 Vgl. N. Cramer, *Parlement en pers in verhouding tot de overheid* (Leiden 1958) p. 90-91.

18 *HTK 1954-1955*, deel 1, p. 340-341.

vorm dan ook, uitoefenen op hetgeen de pers over de beraadslagingen berichtte. Het was beter artikel 72 uit het Reglement van Orde te schrappen. Door het verdoezelen van ontoelaatbare passages werden de *Handelingen* als het ware vervalst.

De voorzitter was het niet met Oud eens. Hij vond dat er van vervalsing geen sprake was. Het stenogram met de gewraakte uitdrukking kreeg een stempel en een paraaf van het lid dat de uitdrukking gebezigd had. Het werd opgenomen in het archief van de Kamer, zodat de geschiedschrijver precies kon nagaan wat er gezegd was.¹⁹ Kortenhorst sloot het korte debat met de oproep dat hij dit probleem graag eens met de parlementaire pers wilde bespreken.²⁰

Van Raalte informeert en doceert

Ernst van Raalte, de 62-jarige deken van de parlementaire pers, trad meteen nadat het incident tussen de freule en Scheps zich had voorgedaan in discussie met zijn collega's. Dr. Van Raalte was een man met groot gezag, een free-lance journalist van de oude stempel. Hij was meestal in de wandelgangen te vinden en had relaties in de hoogste kringen van elke politieke partij en elk ministerie en in het koningshuis. Een gesprek met Van Raalte was meestal profijtelijk voor beide gesprekspartners. Hij paarde een zeer grote kennis van het staatsrecht en precedentes uit de parlementaire geschiedenis aan de beschikking over betrouwbare achtergrondinformatie en gegevens *off the record* die het politieke establishment hem had toevertrouwd. Van Raaltes netwerk was enorm. Het onderhouden van dat netwerk was voor hem belangrijker dan het schrijven van stukken. Hij was een 'schakelstation' in de onderlinge contacten van de politieke elite en wist veel meer dan hij aan de openbaarheid prijs gaf. Het circuit moest immers intact blijven.

Sinds juli 1950 werkte Van Raalte ook voor *Het Parool*, een kritische PvdA-krant. Zelf was hij vooruitstrevend-liberaal. Hij schreef zo nu en dan een artikel en stuurde zijn hoofdredacteur uitvoerige verslagen van zijn gesprekken, doorspekt met vermaningen als 'louter background' en 'volko-

19 Een medewerker van het Centraal Archief van de Tweede Kamer deelde mij mee, dat het stenografisch verslag met de gewraakte passages vernietigd zou zijn. Dit stuk zou zich moeten bevinden in het archief van de Stenografische Dienst dat door deze medewerker geïnventariseerd is. De onderdirecteur van de Stenografische Dienst zou een nader onderzoek laten instellen. De uitkomst daarvan was mij op het moment van schrijven nog onbekend; Pippel, *Het reglement van orde*, p. 338-339 schrijft overigens: 'Het gedeelte van het uitgewerkte stenogram, waarin de (teruggenomen) uitdrukking voorkomt, wordt in het archief bewaard.' Het zou uiterst vreemd zijn wanneer het bedoelde verslag het slachtoffer geworden zou zijn van later opgestelde vernietigingsrichtlijnen.

20 *HTK 1954-1955*, deel 1, p. 341-342; het *Algemeen Dagblad* en de *NRC* schaarden zich later volledig achter Oud. Geciteerd in: J.M.H.J. Hemels, 'Grensverkenningen tussen pers en politiek tijdens de rooms-rode coalitie', *Politieke Opstellen* 6 (1986) p. 14.

men off the record'.²¹ Van Raalte maakte in feite zelf deel uit van het politieke establishment en toonde vaak veel begrip voor het standpunt van de overheid. Hij paste altijd hoor en wederhoor toe, maar hij miste de kritische distantie en het gezond wantrouwen van de moderne journalist. Het gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef van die journalist en het streven om sensatie te verkopen waren hem een gruwel. Journalistiek moest een nobel vak blijven.²² Van Raaltes stijl was voor de krantenlezer onverteerbaar, zelfs in de jaren vijftig. 'Hij heeft zijn hele leven op voet van oorlog gestaan met uitgevers, bureauredacties, koppenmakers, taxichauffeurs of kopijlopers, die zijn stukken vlugger of anders wilden hebben dan hij verantwoord achtte.'²³ Qua ervaring, kennis en leeftijd was Van Raalte dus niet zo maar een journalist. Hij was bovendien voorzitter van de parlementaire pers. Hij onderhield nauw contact met de Kamervoorzitter en organiseerde voor het eerst parlementaire persdiners. In de in 1948 opgerichte Raad van Tucht werkte hij aan een beroepscode met tuchtreglement voor de journalistiek.²⁴ Wanneer het vak in het geding was, voerde hij het woord namens allen.

Nog op de dag waarop het incident tussen de freule en Scheps zich had voorgedaan, sprak Van Raalte zijn collega's aan en wees hij hen op de 'praktijkregel': 'gemeenlijk geen publicatie der geschrapte woorden, doch dit alleen als uitzondering, nl. zo het algemeen belang zulks vergt.'²⁵ In de discussie die volgde bleek hij vrijwel alleen te staan. Een andere opvatting werd door de deken niettemin als respectabel beschouwd.

Daarmee leek de kous af, totdat de Kamervoorzitter de volgende dag de parlementaire pers uitnodigde om eens over 'het probleem' van gedachten te wisselen. De journalisten belegden meteen een spoedvergadering, waarop het volgende besluit genomen werd: 'De Parlementaire Pers is bereid tot een gesprek tussen haar en de Voorzitter der Tweede Kamer op de basis van een "forum" ter uitwisseling van gedachten en opvattingen. Bij deze bereidheid staat op de voorgrond, dat het onderwerp louter voor gedachtenwisseling, doch niet voor enig besluit, afspraak of toezegging in aanmerking komt. Het doel van de bijeenkomst zal dus louter zijn verheldering over en weer van ieders eigen zienswijze.'²⁶ Het was Van Raalte op die vergadering niet ge-

21 Gerard Mulder en Paul Koedijk, *Lees die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Pa-rool 1945-1970* (Amsterdam 1996) p. 268; vgl. over Van Raalte: N. Cramer, 'Ernst van Raalte, Rotterdam, 29 juli 1892 - 's-Gravenhage, 16 november 1975' in: *Jaarboek van de maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1979-1980* (Leiden 1981) p. 59-69; J.L. Heldring, 'Raalte, Ernst van' in J. Charité ed., *Biografisch Woordenboek van Nederland*, deel 2 (Amsterdam 1985) p. 443-444.

22 Interview met dr. E. van Raalte in: G. Puchinger, *Hergroepering der partijen* (Delft 1968) p. 674-680).

23 Cramer, 'Ernst van Raalte', p. 62.

24 Cramer, 'Ernst van Raalte', p. 65-66 en N. Cramer, *75 jaar in het nieuws 1884-1959. Kroniek van de Nederlandse Journalisten-Kring* (Amsterdam 1959) p. 90-91.

25 E. van Raalte, 'Aanranding van de persvrijheid en van democratische spelregels', *De Journalist* 6 (1955), febr., p. 9-10; vgl. A. Stempels, 'Klein parlementair drama', *ibidem* jan., p. 11 voor een reconstructie van de feiten.

26 Van Raalte, 'Aanranding van de persvrijheid', p. 10.

lukt zijn collega's van mening te doen veranderen. Het gesprek met de Kamervoorzitter beloofde ook al niet veel, gezien de vrijblijvende formulering van het genomen besluit. De deken probeerde vervolgens de kwestie te forceren. Hij luchtte zijn hart in *Vrij Nederland*.

Motie van wantrouwen tegen de deken der parlementaire pers

Op 4 december 1954 verscheen het artikel 'Parlement en pers' ondertekend met Dr. E. van Raalte op de voorpagina van *Vrij Nederland*. Daarin formuleerde hij drie stelregels voor de parlementair journalist: '1. Het recht op persvrijheid behoor ik te gebruiken, niet te misbruiken. 2. In het algemeen belang moet ik de lezers-kiezers een zo zuiver, tevens zo levendig mogelijk beeld van het parlementair gebeuren geven, opdat zij zich een oordeel kunnen vormen omtrent werk en optreden van hun volksvertegenwoordiging en haar leden. 3. Aanvankelijk weliswaar in het openbaar gebezigde, tenslotte echter door schrapping uit de *Handelingen* als niet gesproken geldende woorden behoor ik niet weer te openbaren, tenzij naar mijn mening boven het nadeel van een dan x-duizendvoudig doen herleven van het door de parlementaire schrapping opgeheven leed, het voordeel gaat, dat juist het algemeen belang bepaald publicatie dier woorden vereist.' Kortom: een fatsoenlijk journalist moest zelfcensuur toepassen en geschrapte passages in principe niet publiceren, tenzij het algemeen belang in het geding was. De lezer van het stuk kon geen andere indruk krijgen dan dat het hier een vaderlijke vermaning betrof van de voorzitter van de parlementaire pers.

Het ongenoegen bij zijn collega's over het VN-artikel was algemeen, maar bleef onder de oppervlakte totdat KVP-leider C.P.M. Romme zich ermee bemoeide. Romme schreef op 11 december 1954 in *de Volkskrant* dat Van Raaltes uitgangspunt onjuist was. De bedoeling van het in 1934 ingevoerde art. 72 van het Reglement van Orde was volgens Romme 'dat de verspreiding van in de Kamer geuite onhebbelijkheden niet voor verantwoordelijkheid van de overheidssector zou komen, ongeacht of de pers zou menen de verspreiding al of niet voor háár verantwoordelijkheid te moeten nemen.' Publicatie in de pers beschouwde hij als een aangelegenheid die volkomen buiten art. 72 om ging. Een uitlating werd niet geschrapd omdat ze in de doofpot moest, maar enkel om aan te geven dat de *Handelingen* er niet door ontsierd moesten worden.²⁷

Kort daarop, op 14 december 1954 werd door vijftien parlementair journalisten, een meerderheid van de 27 leden tellende club, de volgende motie ingediend bij het driekoppig bestuur van hun vereniging:

'De Parlementaire Pers,
gelet op de gebeurtenissen die zich de laatste weken hebben voorgedaan rond art. 72 van het reglement van orde der Tweede Kamer, constaterende dat zij deswege het vertrouwen in haar huidige "deken", Dr. E. van Raalte, tot haar leedwezen niet meer in voldoende

²⁷ C.P.M. Romme, 'Politiek Allerlei', *de Volkskrant*, 11 dec. 1954.

mate aanwezig moet achten: spreekt de wens uit, dat nog deze week tijdens de pauze van de middagvergadering der Tweede Kamer tot de verkiezing van een nieuw bestuur wordt overgegaan.'

Van Raalte was van plan geweest zich in een spoedvergadering tegen de kritiek te verweren. Hij had het stuk in *Vrij Nederland* als individueel journalist geschreven en typeerde de stap van het vijftiental als 'een bedenkelijke aanranding van de persvrijheid'. De motie ontnam hem de mogelijkheid van verweer. Over deze schending van 'een der elementairste beginselen in een democratisch bestel' was Van Raalte zo kwaad dat hij het voorzitterschap meteen neerlegde.²⁸

De freule hoorde via Kortenhorst over de crisis op de perstribune. Op 16 december 1954 schreef zij de volgende brief:

'Hooggeachte heer Van Raalte,

De voorzitter riep me straks bij zich en liet me uw brief aan hem zien, waarbij U ontslag neemt als voorzitter van de parlementaire pers. En dat alles naar aanleiding van mijn: "Ach, wat zielig." Ik gevoel mij eigenlijk een beetje medeschuldig en vraag mij af wat ik voor U doen kan. In elk geval mijn medeleven tonen en zeggen dat ik er niets van begrijp. Een verschil van mening over een uitleg van een maatregel behoeft toch niet zo'n revolutie te veroorzaken. Wat maken we het mekaar toch moeilijk in deze wereld. Met vele hartelijke groeten blijf ik uw dienaar,

C.W.I. Wittewaall van Stoetwegen.²⁹

Achteraf werden er in en door de pers nog harde noten gekraakt, maar dat veranderde niets aan de uitkomst. De strijd was gestreden. Nico Cramer, Van Raaltes collega bij *Het Parool*, wees bijvoorbeeld op de parlementaire debatten in 1934 toen de 'schrappingsbevoegdheid' van de Kamervoorzitter werd opgenomen in het reglement van orde. Vóór- en tegenstanders erkenden uitdrukkelijk het recht van de pers om incidenten te blijven publiceren. Kiezers hadden toch het recht om te weten of hun vertegenwoordigers zich misdroegen en al dan niet terecht door een tuchtmaatregel gecorrigeerd werden? Cramer meende dat de controlerende taak van de kritische pers door Van Raalte veel te laag werd aangeslagen. Tegen preventief ingrijpen vóóraf - de Kamervoorzitter beheerste immers volgens de leer van

²⁸ Van Raalte, 'Aanranding van de persvrijheid', p. 10.

²⁹ Algemeen Rijksarchief Den Haag, Collectie Van Raalte 2.21.134, inv. nr. 71, brief Wittewaall van Stoetwegen aan Van Raalte d.d. 16 dec. 1954; de typering 'crisis op de perstribune' is terug te vinden in een brief over deze kwestie van Kortenhorst aan Van Raalte d.d. 17 dec. 1954 in: ibidem, inv. nr. 40. (Dit artikel had al de werktitel 'crisis op de perstribune' vóórdat de auteur op deze brief stuitte.) Overigens bevat dezelfde collectie, inv. nr. 71 een curieus briefje van de freule aan Van Raalte d.d. 25 nov. 1954 (één dag na de woordenwisseling met Scheps!): 'De laatste 4 pagina's zijn aan het bewuste onderwerp gewijd. Spreek vooral tegen dat ik het voor iedereen heb opgenomen. Ik heb alleen gevraagd om dit eens opnieuw te bezien.' Deze cryptische passages, gevoegd bij het feit dat Van Raalte toch vrij happig reageerde op het voorstel van Kortenhorst om eens te komen praten over de principiële kant van het geval, geven aan dat de verhouding tussen de freule, de kamervoorzitter en de deken van de parlementaire pers van zodanige aard was, dat niet kan worden uitgesloten dat zij gedrieën geprobeerd hebben de gewraakte passages uit de kranten te houden.

Van Raalte bij toepassing van art. 72 de fatsoensnormen van de pers - moest de pers haar harnas aantrekken.³⁰ Van Raalte antwoordde opnieuw dat hij zijn opvatting als individueel journalist uitgedragen had. Hij herhaalde: in principe niet publiceren behalve wanneer het algemeen belang in het geding is of de voorzitter onrechtmatig schrappt.³¹

In het vakblad *De Journalist* reageerde A. Stempels, parlementair redacteur van de NRC. Hij nam hetzelfde standpunt in als Cramer en noemde het aftreden van Van Raalte 'even verdrietig als onvermijdelijk'. De vraag wel of niet publiceren moest volgens Stempels niet worden bepaald door het Reglement van Orde, maar door de opvatting van de journalist zelf. Het verantwoordelijkheidsgevoel van de journalist vormde de grens van de vrijheid.³² Van Raalte reageerde hierop met een emotionele reconstructie van de feiten, een 'rechtzetting van kromheden en historiofantasie'. Hij was aangetast in zijn individuele vrijheid om te schrijven wat hij wilde en bovendien was zijn recht om zichzelf te verweren geschonden. Wat betreft het principe: uit een door hem genomen steekproef van vijftig gevallen, bleek dat slechts drie keer de geschrapte woorden afgedrukt waren.³³

Stempels antwoordde dat niemand Van Raalte de vrijheid betwist had te schrijven wat hij wilde. Het was echter een heel andere zaak dat zijn collega's in meerderheid geen voorzitter wilden die publiekelijk de mening verkondigde zoals Van Raalte op 4 december 1954 in *Vrij Nederland* had gedaan. De steekproef zei Stempels niets, omdat de motieven van niet-vermelding niet werden genoemd. Zijn commentaar daarop: 'Een lantaarnpaal is ook van ijzer.'³⁴

Een kwestie van emancipatie?

Een onbeduidend voorval tussen twee kamerleden groeide aldus uit tot een principiële kwestie waarover de voorzitter van de parlementaire pers struikelde. Het principe waar het uiteindelijk allemaal om draaide, de persvrijheid, was natuurlijk wel zo'n kardinaal punt dat Van Raaltes val er afdoende mee verklaard lijkt te kunnen worden. Toch blijven er vraagtekens. Van Raalte zelf verwees bijvoorbeeld naar het gezaghebbend artikel van Romme. Dit stuk maakte een eind aan de 'roddelpraat'³⁵ en zette een meerderheid van Van Raaltes collega's ertoe aan de aanval te kiezen. Dat Romme andere (politieke) motieven heeft gehad, valt niet te bewijzen. Had hij nog een appeltje te schillen met Van Raalte, die toch vaak als vrijbouter

30 N. Cramer, 'Pers en parlement', *Vrij Nederland*, 18 dec. 1954. Cramer schreef dit stuk waarschijnlijk vóór de dramatische gebeurtenissen van 14 december. Er werd niet verwezen naar de motie van afkeuring en Van Raaltes aftreden. Beiden werkten in die tijd bovendien voor dezelfde krant.

31 E. van Raalte, 'Parlement en pers. Geen "Kamertjeszonden"', *Vrij Nederland*, 24 dec. 1954.

32 A. Stempels, 'Klein parlementair drama', *De Journalist* 6 (1955) jan., p. 11.

33 Van Raalte, 'Aanranding van de persvrijheid', p. 9-10.

34 A. Stempels, 'Klein parlementair drama', [II], *De Journalist* 6 (1955) mrt., p. 13.

35 Deze typering is van Van Raalte, 'Aanranding van de persvrijheid', p. 9.

opereerde in het verzuilde journalistieke bestel? Vond hij een stok om *Het Parool* te slaan, dat zich bijzonder negatief had uitgelaten over het mandement?³⁶

Hun idee van politieke samenwerking
Karikatuur Jordaan, *Vrij Nederland*, 10 juli 1954

Opmerkelijk was ook de wijze waarop de deken van de parlementaire pers door zijn collega's aan de kant geschoven werd. Hij hoefde zich niet eens meer te verweren! Het is onwaarschijnlijk dat zo'n vertrouwensbreuk plotseling uit de lucht viel. Misschien boterde het al langer niet tussen de zeergeleerde Van Raalte en de rest van de perstribune.³⁷ Hij bleef een vreemde eend in de parlementaire bijt, die zelden op de tribune te vinden was. Daarvoor ontbrak hem het zitvlees. Hij draaide liever mee in het circuit van de gezagsdragers en stelde zich vaak nogal gouvernementeel op.

Van Raalte wist veel maar liet zelden het achterste van zijn tong zien, ook niet aan zijn collega's. Het vertrouwen in hem ebde eigenlijk steeds

³⁶ Vgl. J.N. Hinke, *De Nederlandse pers over het Bisschoppelijk Mandement 1954 en zijn politieke gevolgen*. Mei 1954-februari 1955, doctoraalscriptie geschiedenis (Amsterdam 1976) p. 58; Van Raalte, 'Aanranding van de persvrijheid', p. 9.

³⁷ Hij was ook steeds wetenschappelijk actief. Het standaardwerk E. van Raalte, *De ontwikkeling van het minister-presidentschap in Nederland, België, Frankrijk, Engeland en overige landen. Een studie in vergelijkend staatsrecht* (Leiden 1954) was juist verschenen.

verder weg. Halverwege de jaren vijftig begon de parlementaire journalistiek zich namelijk enigszins te emanciperen van de verzuilde politiek - tergend langzaam, pas veel later in de jaren zestig zou een vrije opstelling definitief doorbreken. De pers werd minder 'gezeggeijk'.³⁸ De journalist werd een beetje kritischer. Een man als Henri Faas, parlementair journalist van *de Volkskrant* sinds het Drees-tijdperk, spiegelde zich graag aan onafhankelijke angelsaksische *reporters*, en hij was niet de enige. De stijl werd modern; er ontstond een korpsgeest. Van Raalte kon deze ontwikkelingen niet helemaal bijbenen. Hij bleef vooroorlogse opvattingen verkondigen over discretie, *fair play* en de eerbiediging van het gezag, niet zelden juridisch verpakt als 'ongeschreven rechtsregels'. Die opvattingen wortelden in de vrees voor een herhaling van de antidemocratische uitwassen in de pers van de jaren dertig en de bezettingstijd. Op den duur bleek deze vrees een slechte raadgeefster en stond ze de groei van een kritische, vrijere pers in de weg.³⁹

De ontwikkeling van een soort korpsgeest onder parlementair journalisten was een belangrijke stap in de emancipatie van het vak. Een kleine groep die al wat langer meeliep was goed geïnformeerd. Tijdens politieke spanningen werden vergaarde gegevens onderling vergeleken.⁴⁰ De meest kritische journalist ontkwam in de jaren vijftig natuurlijk niet aan de greep van de verzuiling. 'Politiek en journalistiek woonden weliswaar in één huis, maar dat huis was verdeeld in vele kamertjes waarin je slechts na screening op de politieke kleur van je krant binnen mocht.'⁴¹ De parlementaire journalisten waren dus op elkaar aangewezen om zoveel mogelijk stukken van de puzzel bij elkaar te krijgen. Er vormden zich diverse 'kongsi's', vooral tijdens formaties.

Henri Faas vertelde daarover het volgende: 'De *Volkskrant*mensen zaten in een kongsi met de provinciale protestantse bladen, de *NRC*, *Het Vrije Volk*, *Trouw* (met Jaap Hoek lange tijd als centrale figuur) en, in een wat lossere verband, mensen van *Het Parool* (...). Uit elke belangrijke politieke partij was er in onze kongsi minstens één. Wat hij in eigen nest aantrof werd in de kongsi-pot gestopt (...). Ook wat je van elders haalde ging in de kongsi-pot. Een paar keer per dag kwamen we bij elkaar om gegevens te vergelijken. Onder de Kamerjournalisten ontstond een kameraadschap, die op lange vriendschappen uitliep. Je moest elkaar volkomen vertrouwen en deed dit ook. Dit klinkt moediger dan het was: als je iets achterhiel kwam dat

38 Vgl. Paul Koedijk, 'Vrijheid in verantwoordelijkheid. Journalistiek in de jaren vijftig' in: Paul Luykx en Pim Slot eds., *Een stille revolutie. Cultuur en mentaliteit in de jaren vijftig* (Hilversum 1997) p. 211-247 en Frank van Vree, 'De vuile was van het gezag. Dagbladpers en journalistieke cultuur in de jaren vijftig en zestig' in: *Jaarboek media-geschiedenis* 3 (1991) p. 229-230.

39 Vgl. Hemels, 'Grensverkenningen tussen pers en politiek', p. 15.

40 Vgl. G. van der Wiel, 'De presentatie van het regeringsbeleid' in: J.Th.J. van den Berg e.a. eds., *Tussen Nieuwspoort en Binnenhof. De jaren 60 als breuklijn in de naoorlogse verhoudingen in politiek en journalistiek. Opstellen aangeboden aan prof. dr. N. Cramer* (Den Haag 1989) p. 64.

41 M.M. de Bok, 'Politiek en journalistiek. Stekker en stopcontact?', *Politieke Opstellen* 14 (1994) p. 17-18.

vroeg of laat uit. Aan de politici moest uiteraard niet worden verteld hoe de vorken aan de stelen werden gestoken. Ook dat bevorderde de sfeer van een geheim genootschap. Je had allemaal het gevoel met iets belangrijks bezig te zijn, want het was nog de tijd dat de dienst werd uitgemaakt door een handjevol leiders (...) De ijver van de één stimuleerde de ander. Wat hadden we een lol als we weer wat ontdekten. Het was avontuurlijk en vooral jongensachtig. Oudere politici mogen nu wel weten waarom tijdens pauzes in een fractie-vergadering en vlak na afloop van zo'n vergadering een van de wc's altijd op slot zat. Daar zat een van ons. Het is wonderbaarlijk wat mannen elkaar tijdens het "handenwassen" allemaal vertellen.⁴² Hein Roethof zat destijds voor de NRC in dezelfde kongsi als Faas. Hij schetste in zijn memoires een even kleurrijk beeld over de samenwerkende parlementaire pers halverwege de jaren vijftig.⁴³

Van Raaltes werkwijze was compleet anders. Hij zat dicht bij verschillende vuren en had geen kongsi nodig. Vaak moest hij, zoals gezegd, informatie achterhouden voor collega's op straffe van het opdrogen van bronnen. Dat kostte hem op den duur het 'volkomen vertrouwen', waarover Faas schreef. Waarschijnlijk vormt dit een van de achterliggende redenen dat Van Raalte tenslotte uit het 'geheim genootschap' gestoten werd. De nestor van de parlementaire journalistiek was daarna overigens niet uitgespeeld. Hij bleef een belangrijk 'schakelstation' voor de politieke elite, naast Faas' kameradenclubje. Zijn historische en juridische wetenschappelijke productie bleef op peil, maar over actuele politieke kwesties schreef hij steeds minder.

Tot slot is het vreemd dat Van Raalte de principiële kwestie aan de orde stelde in een tijd waarin men al enige ervaring had met live-uitzendingen van kamerdebatten op de radio.⁴⁴ Een man met zo'n brede, internationale ervaring moet toch aangevoeld hebben dat zijn stelling onhoudbaar zou blijken, maar oude mores kunnen blijkbaar hardnekkig zijn en oude journalisten bijzonder koppig. In het tijdperk van rechtstreekse tv-uitzendingen en *on-line*-communicatie is de kwestie natuurlijk al lang geen kwestie meer: een amusant geval uit een ver verleden.

42 Henri Faas, *Termieten en muskieten. Vernieuwing en vernieling in de Nederlandse politiek* (Den Haag, z.j.) p. 236-237.

43 Hein Roethof, *Dwars over het Binnenhof. Herinneringen van een liberale socialist* (Utrecht en Antwerpen 1990) p. 7-8 (inleiding geschreven door Henri Faas) en p. 94-98.

44 De première vond in januari 1951 plaats: het Nieuw-Guineadebat waarin het kabinet-Drees-Van Schaik ten val kwam. Daarna werden debatten overigens slechts sporadisch uitgezonden.